

INGA IWASIÓW*
Uniwersytet Szczeciński

Tożsamość, performatywność, komunikacja – genderowe aspekty autobiografizmu

Streszczenie

W tekście zaprezentowano autobiograficzny trójkąt „przepisany” narzędziami krytyki feministycznej. Jego ramionami są: tożsamość–performans–komunikacja, zmodyfikowane strategie opisane w „oryginalnym” trójkącie Małgorzaty Czermińskiej. Bazowa z punktu widzenia studiów feministycznych była kwestia podmiotowości wspólnotowej, wyrażenia podmiotu kobiecego. Następnie pojawił się element konstrukcji, performowania „ja”. Trzecie ramię trójkąta stanowi pragmatyka komunikacyjna.

Słowa kluczowe

autoterapia, gender, doświadczenie, performatywność, tożsamość

W szkicu *Ruchome granice autobiograficzności* Małgorzata Czermińska pisze o „rehabilitacji pierwiastka referencjalności”, związanej z badaniami nad kategorią doświadczenia oraz o dwóch tendencjach w intymistycznych praktykach pisarskich i badaniach nad nimi:

Jedna akcentuje dążenie do maksymalnej szczerości i wierności zdarzeniom (obserwowanym w świecie zewnętrznym lub we własnej duszy). Ta linia ostatecznie wyraża się najpełniej w dawaniu świadectwa, obwarowanego wymaganiami etycznymi i polega na

* Kontakt z autorką: ingaa@op.pl

pełnieniu misji świadka w obliczu sytuacji ostatecznych. Druga wiąże się ze zwątpieniem w możliwość szczerości i wierności w pisarstwie autobiograficznym. Wyżej ceni zmyślenie, przekształcenie, kreację i doprowadza do stworzenia autofikcji, która zarówno odrzuca świadectwo, jak przekreśla autentyczność intymnego wyznania. Także w refleksji teoretycznoliterackiej widzę dwa nurty myślenia o pisarstwie autobiograficznym. Z jednej strony wytrwałe poszukiwanie wartości referencyjnej, nawet z pełną świadomością subiektywnego charakteru świadectw literatury dokumentu osobistego, a z drugiej całkowite roztopienie się tego, co nazywało się autobiografizmem, w kategoriach języka, tekstu, dyskursu¹.

Oba podejścia są ważne i wówczas, gdy chcemy uwzględnić genderowy aspekt biografii:

W samym literaturoznawstwie poszukiwaniom nowego podejścia sprzyja krytyka feministyczna, mocno akcentująca zainteresowanie dla problematyki podmiotu, nie traktowanego bynajmniej jako kategoria wewnątrztekstowa, ale uwarunkowana społecznie, psychologicznie, a nawet biologicznie².

Podejmowane przez krytykę feministyczną poszukiwania są bardzo rozległe. Jeśli podmiot rozumiany jest substancjalnie, to również wskazuje się na kulturę go wytwarzającą. Podmiot dla badaczek i badaczy bywa więc i wewnątrztekstowy, i dyskursywny, najczęściej zaś umieszczony na przecięciu praktyk kulturowych oraz doświadczenia indywidualnego. Dodać należy, że krytyka feministyczna redefiniuje pojęcie podmiotowości, a wraz z nim teorię biografii, przechodząc od reprezentacji ku doświadczeniu; od substancjalności do konstruktywizmu, od studiów kulturowych do pytań politycznych. Badaczki i badacze podejmują autorefleksję w polu epistemologicznym i zarazem instytucjonalnym – często przyglądają się własnemu doświadczeniu „jako uczonych” i czynią z opowieści autobiograficznej fundament teorii. Tak dzieje się np. u Rosi Braidotti, Gayatri Ch. Spivak, Nancy Fraser³. Autorki te nie zajmują się wprost intymistyką, ale budują i poddają refleksji w biegu własnego życia kategorię „podmiotu kobiecego”.

¹ Małgorzata Czermińska, *Ruchome granice autobiograficzności*, „Opcje” 2012, nr 1 (86), s. 27.

² Tamże.

³ Rosi Braidotti, *Podmioty nomadyczne. Ucieleśnienie i różnica seksualna w feminizmie współczesnym*, przeł. Aleksandra Derra, Wydawnictwa Naukowe i Profesjonalne, Warszawa 2009; Nancy Fraser, *Drogi feminizmu. Od kapitalizmu państwowego do neoliberalnego kryzysu*, przeł. Agnieszka Weseli, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2014; Gaytri Chakravorty Spivak, *Strategie postkolonialne*, przeł. Antoni Górny, Maciej Kropiwnicki, Jakub Majmurek, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2011.

Autobiografizowanie nauki nie jest domeną zarezerwowaną dla badań genderowych, jednak w ich obrębie ma znaczenie strategiczne. Reprezentacja, rozumiana także jako mandat uprawniający do mówienia w imieniu grupy, ustępuje doświadczeniu, rozumianemu również jako akt uczestnictwa.

Autobiograficzny trójkąt „przepisany” narzędziami krytyki feministycznej mógłby wyglądać tak: tożsamość–performans–komunikacja. Kolejność modyfikuje tę utrwaloną w „oryginalnym” trójkącie Małgorzaty Czerwińskiej. Bazowa z punktu widzenia studiów genderowych byłaby kwestia podmiotowości wspólnotowej, odpowiadająca drugiej fali feminizmu. Następnie pojawiłyby się element konstrukcji, performowania „ja”, a w jego konsekwencji techniki komunikowania interesów wspólnoty i jednostki.

Element doświadczeniowy jest w autobiografiach kobiecych niezwykle ważny. W haśle zamieszczonym w *Encyklopedii gender* Katarzyna Nadana-Sokołowska⁴ przytacza dwa przykłady z ostatnich lat: *Kato-tatę* Halszki Opfer oraz *Marzenia i tajemnice* Danuty Wałęsy, nazywając je autobiografiami coming-outowymi (można by je nazwać „ujawnieniowymi”). Oba teksty nastrożają trudności, ponieważ komunikując dogłębną szczerość i plasując się w polu referencjalności, stanowią zarazem przykłady hybryd podmiotowych. Książka Halszki Opfer to pamiętnik dziecka spisany w czasie trwania terapii przez dorosłą kobietę; książka Danuty Wałęsy zaś ma ukrytego narratora, dziennikarza pełniącego rolę *ghostwritera*.

Autorka hasła *Autobiografia* uznaje lata siedemdziesiąte XX wieku i przypadającą na nie drugą falę feminizmu za czas (od)zyskiwania poprzez teksty intymne samoświadomości kobiet. Proces ten nie został zakończony, mówić można nawet o przesunięciu autobiografizmu ku autofikcji, co znów odsyła do uwag Małgorzaty Czerwińskiej. Autobiografizacja kultury rozmiękcza pojęcie fikcjonalności. Objawem tego rozmiękczenia są nie tylko powieści osadzone w horyzoncie osobistego doświadczenia autorek/autorów, lecz i rozmaite gry tożsamościowych podstawień, podmian podmiotów, prób narracyjnych, potwierdzające performatywny charakter autobiografii. Doświadczenie znika, a raczej współistnieje z inscenizacjami podmiotu w świecie społecznym.

Obok pisanych w czyimś imieniu, lecz nie rezygnujących z rekonstrukcji podmiotowości, powstają i takie teksty, w których na plan pierwszy wychodzi pragmatyka komunikacji, wykorzystująca grę samoświadomości i obsadzania-się w konkretnej roli. Przykładem mogłaby być seria rozmów Wydawnictwa Krytyki Politycznej⁵. Na skali współczesnego autobiografizmu

⁴ Katarzyna Nadana-Sokołowska, *Autobiografia*. W: *Encyklopedia gender. Płeć w kulturze*, red. Monika Rudaś-Grodzka i inne, Wydawnictwo Czarna Owca, Warszawa 2014, s. 55–58.

⁵ Mam na myśli „Serię z Różą”, w której konsekwentnie przedstawiane są rozmowy z intelektualistkami i działaczkami: Marią Janion, Małgorzatą Szpakowską, Małgorzatą Szumowską, Ludwiką Wujec, Andą Rotenberg, Agatą Bielik-Robson.

przykład Danuty Wałęsy i „Serii z Różą” umieściłabym po dwóch stronach. Z jednej strony mamy zatarte autorstwo, z drugiej – konwencję rozmowy-rzeki. Z jednej – zapowiedź skandalicznego ujawnienia intymności, do którego w praktyce nie dochodzi. Z drugiej – bardzo świadome gospodarowanie prywatnością. Zestawienie tych tekstów wydaje się dodatkowo ważne, ponieważ należą do pola polityki – rozmówcy w serii Krytyki Politycznej zadają wprost pytania o wybory ideologiczne i działalność publiczną bohaterek.

Nowe formy autobiografizmu obserwujemy także w teatrze, kinie, sztukach wizualnych, w internecie. Badane narzędziami genderowymi autobiografie okazują się tyleż zapisem różnego doświadczenia kobiet i mężczyzn, ile performatywami płci oraz aktami interwencji, alternatywnymi scenariuszami życia. Są polityczne lub odczytywane jako takie. W tym numerze pisma prezentujemy kilka szkiców przedstawiających stan genderowej teorii autobiografizmu.

Bibliografia

- Braidotti Rosi, *Podmioty nomadyczne. Ucieleśnienie i różnica seksualna w feminizmie współczesnym*, tłum. Aleksandra Derra, Wydawnictwa Naukowe i Profesjonalne, Warszawa 2009.
- Czermińska Małgorzata, *Ruchome granice autobiograficzności*, „Opcje” 2012, nr 1 (86), s. 27.
- Fraser Nancy, *Drogi feminizmu. Od kapitalizmu państwowego do neoliberalnego kryzysu*, tłum. Agnieszka Weseli, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2014.
- Nadana-Sokołowska Katarzyna, *Autobiografia*. W: *Encyklopedia gender. Płeć w kulturze*, red. Monika Rudaś-Grodzka i inne, Wydawnictwo Czarna Owca, Warszawa 2014.
- Spivak Chakravorty Gaytri, *Strategie postkolonialne*, tłum. Antoni Górny, Maciej Kropiwnicki, Jakub Majmurek, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2011.

Identity, performativity, communication – gendered aspects of autobiographism

Summary

The text presents an autobiographical triangle “re-written” with the use of feminist critique tools. The sides of the triangle are: identity, performance and communication – modified strategies described in the “original” triangle by Małgorzata Czermińska. The base, from the perspective of feminist studies, was the question of communal subjectivity, expression of the female subject. Then the element of construction appeared – performativity of “I”. The third side of the triangle constitutes communicative pragmatism.

Keywords

autotherapy, gender, experience, performativity, identity

Translated by Inga Iwasiów

PROSIMY O CYTOWANIE TEGO ARTYKUŁU JAKO:

Inga Iwasiów, *Tożsamość, performatywność, komunikacja – genderowe aspekty autobiografizmu*, „Autobiografia. Literatura. Kultura. Media” 2014, nr 1 (2), s. 7–11.